

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA YANGI AVLOD DARSliklari: MUAMMO VA YECHIMLAR

Tohirjonova Zuhra Oybek qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Gumanitar fanlar va pedagogika fakulteti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi

2-bosqich BTS-AU-25 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Ziyatova Gulnora

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22917971>

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’limda yangi avlod darsliklarining mazmuni, o‘quvchi faoliyatidagi o‘rni hamda ulardan foydalanish jarayonida uchrayotgan ayrim muammolar yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy darsliklarning kompetensiyaviy yondashuv, mustaqil fikrlash, amaliy topshiriqlar va interfaol ta’lim imkoniyatlari tahlil qilinadi. Mavjud muammolarni bartaraf etish bo‘yicha pedagogik yechimlar va amaliy tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, yangi avlod darsliklari, zamonaviy darslik, kompetensiya, ta’lim mazmuni, interfaol metodlar, mustaqil fikrlash, o‘quv topshiriqlari.

Аннотация: В данной статье рассматривается содержание учебников нового поколения для начального образования, их роль в деятельности учащихся, а также некоторые проблемы, возникающие в процессе их использования. Анализируются также компетентностный подход, самостоятельное мышление, практические задания и возможности интерактивного обучения, присущие современным учебникам. Предлагаются педагогические решения и практические рекомендации для устранения существующих проблем.

Ключевые слова: начальное образование, учебники нового поколения, современный учебник, компетентностный подход, образовательное содержание, интерактивные методы, самостоятельное мышление, образовательные задания.

Abstract: This article examines the content of new-generation textbooks in primary education, their role in student activities, and certain issues encountered during their use. It also analyzes the features of modern textbooks, including the competency-based approach, independent thinking, practical assignments, and opportunities for interactive learning. Pedagogical solutions and practical recommendations are proposed to address existing challenges.

Keywords: primary education, new-generation textbooks, modern textbook, competence, educational content, interactive methods, independent thinking, learning tasks.

KIRISH

Bugungi ta’lim jarayonida o‘quvchiga faqat tayyor bilimlarni berish emas, balki uni mustaqil fikrlashga, o‘zlashtirgan bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo‘llashga va turli muammolarga yechim topishga o‘rgatish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida bu masalaga alohida e’tibor qaratish zarur. Chunki bolaning keyingi ta’lim faoliyatiga munosabati, bilim olishga qiziqishi va mustaqil ishlash ko‘nikmalari aynan dastlabki ta’lim yillarida shakllana boshlaydi. Shu nuqtayi nazardan darsliklarning mazmuni va sifati alohida ahamiyat kasb etadi. Darslik o‘quvchi uchun oddiy ma’lumotlar to‘plami bo‘lib qolmasdan, uni izlanishga, savol berishga, fikrlashga va amaliy faoliyatga undaydigan ta’lim vositasi bo‘lishi kerak. Zamonaviy darsliklarda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari, qiziqishlari, kundalik hayoti hamda zamonaviy kompetensiyalarini hisobga olish talab etiladi. Yangi avlod darsliklarining yaratilishi ta’lim mazmunini yangilash bilan birga, o‘qituvchining dars tashkil etish usullariga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. Bunday darsliklarda faqat nazariy ma’lumotlar emas, balki amaliy

mashqlar, muammoli savollar, ijodiy topshiriqlar, rasmlar, jadvallar va hayotiy vaziyatlarga asoslangan mashg‘ulotlardan foydalanish imkoniyati kengaymoqda. Biroq yangi darsliklarni amaliyotga joriy etish jarayonida ayrim muammolar ham uchrashi tabiiy. Mazkur maqolada ana shu masalalar, ularning sabablari va yechimlari haqida fikr yuritiladi.

Yangi avlod darsliklarining mazmuni va boshlang‘ich ta’limdagi ahamiyati. Yangi avlod darsliklari deganda ta’limning zamonaviy talablari asosida ishlab chiqilgan, o‘quvchini faol o‘rganishga jalb qiladigan va unda turli kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan o‘quv nashrlarini tushunish mumkin. An’anaviy darsliklarda ko‘proq mavzuni tushuntirish va uni mustahkamlashga e’tibor qaratilgan bo‘lsa, yangi avlod darsliklarida o‘quvchining fikrlashi, kuzatishi, taqqoslashi, xulosa chiqarishi va o‘z fikrini asoslay olishi kabi faoliyatlar muhim o‘rin egallaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun darslikning tili va mazmuni ayniqsa muhim. Bola uchun murakkab va tushunarsiz ifodalangan ma’lumot uning fanga bo‘lgan qiziqishini pasaytirishi mumkin. Aksincha, sodda, aniq va hayotiy misollar bilan boyitilgan material o‘quvchining mavzuni osonroq tushunishiga yordam beradi. Shu sababli yangi avlod darsliklarida matnning hajmi bilan bir qatorda uning mazmuniy aniqligi, topshiriqlarning yoshga mosligi va mavzularning hayotiyliigi ham hisobga olinishi kerak. Bunday darsliklarning yana bir muhim jihati -o‘quvchini faol ishtirokchi sifatida ko‘rishidir. Masalan, o‘quvchidan biror matnni shunchaki o‘qib berish emas, balki uning mazmuni bo‘yicha savol tuzish, voqealar ketma-ketligini aniqlash yoki o‘z munosabatini bildirish talab qilinishi mumkin. Matematika darslarida esa faqat misolni yechish emas, balki yechim yo‘lini izohlash, boshqa usulni topish yoki masalaga o‘xshash vaziyat yaratish kabi topshiriqlar berilishi o‘quvchining fikrlash faoliyatini kengaytiradi. Yangi darsliklarning muhim xususiyatlaridan yana biri -fanlararo bog‘liqlikni kuchaytirish imkoniyatidir. Bola tabiat, jamiyat, matematika, ona tili va boshqa fanlardan olgan bilimlarini bir-biridan ajratib emas, balki o‘zaro bog‘liq

holda qabul qilishi mumkin. Bu esa uning atrof-muhitni yaxlit tushunishiga yordam beradi. Shuningdek, zamonaviy darsliklarda o‘quvchining mustaqil ishlashi uchun topshiriqlar berilishi ham katta ahamiyatga ega. O‘qituvchi barcha bilimlarni tayyor holda beruvchi emas, balki o‘quvchining izlanishiga yo‘l ko‘rsatuvchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi. Shu jihatdan darslik o‘qituvchining ishini almashtirmaydi, balki uning pedagogik faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi vosita vazifasini bajaradi.

Yangi avlod darsliklaridan foydalanishda mavjud muammolar. Yangi avlod darsliklarini ta’lim jarayoniga joriy etish ijobiy imkoniyatlar bilan birga, muayyan qiyinchiliklarni ham yuzaga keltiradi. Eng avvalo, yangi mazmun va topshiriqlarga moslashish masalasi mavjud. O‘qituvchi ilgari qo‘llagan metod va yondashuvlaridan butunlay voz kechmasdan, ularni yangi darsliklarning mazmuni bilan uyg‘unlashtirishi kerak. Bu esa pedagogdan qo‘shimcha izlanish va metodik tayyorgarlikni talab qiladi. Yana bir muammo -ayrim topshiriqlarning o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasiga bir xil darajada mos kelmasligidir. Bir sinfning o‘zida bilim darajasi, o‘qish tezligi, fikrlash qobiliyati va qiziqishlari turlicha bo‘lgan bolalar bo‘lishi mumkin. Shu sababli barcha o‘quvchilarga bir xil murakkablikdagi topshiriq berish har doim ham kutilgan natijani bermaydi. O‘qituvchi darslikdagi vazifalarni o‘quvchilarning imkoniyatiga qarab moslashtirishi zarur. Darsliklardagi ma’lumotlar va topshiriqlarning ko‘pligi ham ayrim hollarda muammoga aylanishi mumkin. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uzoq vaqt davomida bir xil turdagi topshiriqlar bilan ishlaganda charchashi yoki mavzuga bo‘lgan qiziqishini yo‘qotishi mumkin. Shuning uchun topshiriqlarning miqdoridan ko‘ra, ularning maqsadga muvofiqligi va xilma-xilligi muhimroqdir. Yangi avlod darsliklaridan foydalanishda ota-onalarning ishtiroki ham e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Ba’zi ota-onalar yangi topshiriqlarni avvalgi ta’lim usullaridan farq qilgani sababli tushunishda qiynalishi mumkin. Ayniqsa, bolaning uy vazifasini bajarishida ota-ona topshiriqning maqsadini tushunmasa, o‘quvchiga kerakli yordamni bera olmaydi. Shu sababli maktab va ota-ona o‘rtasidagi hamkorlikni

kuchaytirish muhim. Quyidagi jadvalda yangi avlod darsliklaridan foydalanishda uchrashi mumkin bo’lgan asosiy muammolar va ularning ehtimoliy yechimlari umumlashtirilgan.

Jadval. Yangi avlod darsliklaridan foydalanishdagi muammolar va yechimlar

№	Muammo	Muammoning mazmuni	Taklif etiladigan yechim
1	O‘qituvchining yangi darslikka moslashishi	Yangi metod va topshiriqlarni qo‘llashda qiyinchilik yuzaga kelishi	Metodik seminar va amaliy mashg‘ulotlarni ko‘paytirish
2	Topshiriqlarning murakkablik darajasi	O‘quvchilarning tayyorgarligi turlicha bo‘lishi	Differensial va individual topshiriqlardan foydalanish
3	O‘quv yuklamasining ko‘pligi	Ayrim mavzularda topshiriqlar hajmi o‘quvchini charchatishi mumkin	Eng muhim topshiriqlarni tanlab, ularni maqsadli qo‘llash
4	Ota-onalarning tushunmasligi	Yangi topshiriq va metodlarning mazmuni ota-onaga noaniq bo‘lishi	Ota-onalar uchun tushuntirish va tavsiyalar berish
5	Amaliyot va nazariya o‘rtasidagi farq	Darslikdagi topshiriqlarni real sharoitda qo‘llash qiyin bo‘lishi	Hayotiy misollar va mahalliy sharoitga mos vazifalar yaratish
6	Raqamli vositalardan foydalanishdagi farqlar	Barcha o‘quvchilarda texnik imkoniyat bir xil bo‘lmasligi	Bosma va raqamli topshiriqlarni uyg‘unlashtirish

Mavjud muammolarni bartaraf etish va yangi darsliklarni takomillashtirish istiqbollari. Yangi avlod darsliklarining samaradorligini oshirish

uchun, avvalo, darslik va o‘qituvchi faoliyati o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’minlash zarur. Darslikda qanchalik zamonaviy topshiriqlar berilmasin, agar o‘qituvchi ularni qanday tashkil etishni bilmasa, kutilgan natijaga erishish qiyin. Shu sababli yangi darsliklar bilan birgalikda o‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanmalar, amaliy tavsiyalar va namunaviy dars ishlanmalarini takomillashtirish muhimdir. Darsliklarni yaratishda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga yanada chuqurroq e’tibor qaratish lozim. Matnlarning hajmi, topshiriqlarning murakkabligi, rasmlarning vazifasi va mavzularning hayotiy mazmuni o‘quvchining yoshiga mos bo‘lishi kerak. Ayniqsa, 1-sinf o‘quvchisi bilan 4-sinf o‘quvchisining idrok etish imkoniyatlari bir xil emas. Shuning uchun darsliklarda sinfdan sinfga o‘tgan sari topshiriqlarning murakkabligi bosqichma-bosqich oshirib borilishi maqsadga muvofiq. Kelajakdagi darsliklarda muammoli va tadqiqotga yo‘naltirilgan topshiriqlar ulushini oshirish ham foydali bo‘lishi mumkin. Bunday topshiriqlar o‘quvchini tayyor javobni topishga emas, balki javobga mustaqil ravishda kelishga undaydi. Masalan, “Nima uchun?”, “Agar shunday bo‘lsa nima yuz beradi?”, “Boshqa qanday yo‘l bilan yechish mumkin?” kabi savollar bolalarning tahliliy va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Darsliklarni takomillashtirishda o‘quvchilarning fikrini o‘rganish ham muhim. O‘quvchi qaysi topshiriqni qiziqarli deb hisoblaydi, qaysi vazifa unga qiyinlik qiladi yoki qaysi mavzu kundalik hayoti bilan bog‘liq -bunday ma’lumotlar darslik mazmunini yanada takomillashtirishga yordam beradi. Shuningdek, o‘qituvchilarning amaliy tajribasini o‘rganish ham darsliklarni qayta ko‘rib chiqishda muhim manba bo‘la oladi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ham yangi avlod darsliklari oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Kelajakda bosma darsliklarni interaktiv materiallar, elektron topshiriqlar, audio va video resurslar bilan uyg‘unlashtirish imkoniyatlari kengayishi mumkin. Biroq bunda texnologiya asosiy maqsadga aylanib qolmasligi kerak. Uning vazifasi o‘quvchining mavzuni yaxshiroq tushunishi va mustaqil ishlashiga yordam berishdan iborat bo‘lishi lozim. Shu bilan birga, darslik

mazmunini doimiy ravishda yangilab borish ham zarur. Ta’lim, fan va texnologiyalar rivojlanar ekan, o‘quvchiga beriladigan bilim va ko‘nikmalarga bo‘lgan talab ham o‘zgarib boradi. Demak, yangi avlod darsligi bir marta yaratiladigan va uzoq vaqt o‘zgarmaydigan vosita emas, balki ta’lim ehtiyojlari asosida takomillashtirib boriladigan pedagogik resurs sifatida qaralishi kerak.

XULOSA

Boshlang‘ich ta’limda yangi avlod darsliklarining joriy etilishi ta’lim mazmunini zamonaviy talablar asosida tashkil etish uchun muhim imkoniyat yaratadi. Bunday darsliklar o‘quvchini tayyor bilimni o‘zlashtirish bilan cheklab qo‘ymasdan, mustaqil fikrlash, kuzatish, taqqoslash, savol berish, muammoni hal qilish va o‘z fikrini asoslashga yo‘naltirishi bilan ahamiyatlidir. Shu bilan birga, yangi darsliklardan foydalanish jarayonida o‘qituvchilarning yangi yondashuvlarga moslashishi, topshiriqlarning o‘quvchilar imkoniyatiga mosligi, o‘quv yuklamasi, ota-onalar bilan hamkorlik va raqamli vositalardan foydalanish kabi masalalar e’tibor talab qiladi. Bu muammolarni darslikning o‘zinigina o‘zgartirish orqali emas, balki o‘qituvchining metodik tayyorgarligini oshirish, individual yondashuvni kuchaytirish va maktab-oila hamkorligini rivojlantirish orqali kompleks hal etish mumkin. Kelgusida yangi avlod darsliklarini yaratishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va real hayotdagi ehtiyojlarini yanada chuqur hisobga olish, amaliy va ijodiy topshiriqlarni ko‘paytirish maqsadga muvofiq. Eng muhimi, darslik o‘quvchi uchun faqat bilim manbai emas, balki fikrlashga, izlanishga va mustaqil o‘rganishga undaydigan vosita bo‘lishi kerak. Ana shundagina yangi avlod darsliklari boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga amaliy jihatdan katta hissa qo‘sha oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. - Toshkent: O‘zbekiston, 2021. - 464 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. - Toshkent, 2022. - 120 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. Milliy o‘quv dasturi. - Toshkent, 2023. - 186 b.
4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. - Toshkent: Fan, 2017. - 312 b.
5. Hasanboyev J., To‘raqulov X., Haydarov M. Pedagogika. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. - 560 b.
6. Ziyomammedov B. Pedagogika asoslari. - Toshkent: O‘qituvchi, 2019. - 288 b.
7. Xurramova M. Boshlang‘ich ta’lim tizimida zamonaviy yondashuvlarning asoslari // Modern Science and Research. - 2024. - B. 224-229.
8. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. - Cambridge: Cambridge University Press, 2014. - 410 p.
9. Mishra P., Koehler M. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. - 2006. - P. 1017-1054.
10. Dewey J. How We Think. - Boston: D.C. Heath & Co., 1933. - 301 p.
11. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives. - New York: Longman, 1956. - 207 p.